

Monika Olczak-Kardas

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce, Polska

e-mail: monika.olczak-kardas@ujk.edu.pl

 0000-0001-7580-7712

„Dla miłośników książki i zbieraczy okazji bibliograficznych” – inicjatywy „Kuriera Bibliofilskiego” (1938–1939)

‘For lovers and collectors of bibliographic opportunities’ – Initiatives of ‘Kurier Bibliofilski’ (1938–1939)

Abstract: ‘Kurier Bibliofilski’ was published in Krakow between 1938 and 1939, under the editorship of Igor Demian. The magazine published texts on book studies and bibliophilia, which were a source of knowledge and information for readers. The editors also undertook a variety of activities addressed to book lovers and collectors. These, inter alia, included an antiquarian offer; assistance in setting up and completing book collections; printing bibliographic materials; subscribing to graphic designs; acting as an intermediary in the exchange of publications; offering to design bookplates by well-known Polish graphic artists; and a competition for the design of a library bookcase. The proposed activities were well received by the magazine’s readers, and the editors intended to extend their offer to include some other ones. The purpose of the article is to discuss the initiatives of the ‘Kurier Bibliofilski’ – both implemented and planned – addressed to book collectors during the interwar period.

Keywords: bibliophilia, magazines, ‘Kurier Bibliofilski’, the Second Polish Republic

Słowa kluczowe: bibliofilstwo, czasopisma, „Kurier Bibliofilski”, II Rzeczpospolita

Wprowadzenie

W bogatej ofercie czasopism okresu 20-lecia międzywojennego warto zwrócić uwagę na tytuły przeznaczone dla miłośników i kolekcjonerów książek. Ich twórcami były ówczesne wydawnictwa, towarzystwa, księgarnie i antykwariaty. Obok znanych i doskonale opracowanych czasopism, do których należały: „Exlibris”, „Silva Rerum”, „Miesięcznik Graficzny”, funkcjonowały na rynku m.in.: „Antykwariusz Polski”, „Bibliofil Polski”, „Biuletyn Antykwarski”, „Biuletyn Miesięczny”, „Kurier Antykwarski”, „Kwartalnik Antykwarski”, „Miesięcznik Antykwarski”, „Szpargały”, „Wiadomości Antykwarskie «Bibliofila Polskiego»”, „Wiadomości Bibliofilskie”¹. Do tej drugiej grupy należał także „Kurier Bibliofilski” ukazujący się w Krakowie w latach 1938–1939.

Niniejszy artykuł ma na celu omówienie działań „Kuriera Bibliofilskiego” skierowanych do kolekcjonerów książek w okresie 20-lecia międzywojennego. Pismo, oprócz jednostronicowego opisu w artykule naukowym, nie doczekało się jeszcze żadnego opracowania². Ukazywało się zaledwie pięć miesięcy, mimo to warto przeanalizować jego zawartość i strategię wydawcy. Głównym tematem artykułu będą inicjatywy „Kuriera Bibliofilskiego” skierowane do czytelników – miłośników i zbieraczy książek, m.in.: oferta antykwarska, pomoc w zakładaniu i kompletowaniu księgozbiorów, drukowanie materiałów bibliograficznych, subskrypcja grafik, pośrednictwo w wymianie publikacji, oferta dotycząca projektowania ekslibrisów przez znanych polskich artystów grafików, wydawanie Biblioteczki Kuriera Bibliofilskiego, konkurs na projekt regału bibliotecznego. Omówione zostaną także teksty o tematyce księgoznawczej i bibliofilskiej, które były źródłem wiedzy i informacji dla czytelników „Kuriera Bibliofilskiego”. W celu zebrania i opracowania materiału posłużono się metodą analizy źródeł oraz analizy i krytyki piśmiennictwa.

„Kurier Bibliofilski” 1938–1939

Pierwszy numer „Kuriera Bibliofilskiego” ukazał się w Krakowie 18 X 1938 r. Jego redaktorem i wydawcą był Igor Demian³. Pismo pojawiło się na ówczes-

1 Zob. m.in. M. Czechowski, *Czasopisma bibliofilskie*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, z. 1–2, s. 241–256.

2 Tamże, s. 253.

3 Igor Demian – ukraiński Żyd z Monasterzysk; właściciel antykwariatu w Katowicach; redaktor i wydawca pism. W latach 1930–1931 był wydawcą tygodnika „Hallo Hallo. Film, teatr, radio, sport” we Lwowie (redaktor odpowiedzialny Adam Runiewski). Od grudnia 1937 r. do czerwca 1938 r. wydawał w Katowicach miesięcznik „Tempo. Pismo redagowane przez czytelników” (od nr 2 w 1938 r. zmiana podtytułu: „Sprawy społeczne, artystyczne, literackie w redakcji czytelników”), drukowany w Zakładach Drukarskich „Praca” w Sosnowcu. Ówczesna prasa donosiła o nietetycznych działaniach I. Demiana. Oskarżenia dotyczyły egzemplarzy recenzyjnych, które otrzy-

snym rynku prasowym „bez ogłaszania szumnych zapowiedzi i programów” i zgodnie z założeniami redakcji miało spełniać rolę „trybuny bibliofilów i propagatorów książki”. Deklarowano, że w każdym numerze będą drukowane artykuły i notatki z dziedziny bibliofilstwa i propagandy książki⁴. Podtytuł „Kuriera Bibliofilskiego” – „Pismo poświęcone propagandzie książki”, od drugiego numeru uległ zmianie i brzmiał – „Pismo dla miłośników książki i zbieraczy okazji bibliograficznych”.

Czasopismo ukazywało się nieregularnie, mimo iż w pierwszym numerze deklarowano, że „Kurier Bibliofilski” będzie wychodził 10. i 25. każdego miesiąca⁵. W ostatnim numerze pisma – z dnia 20 II 1939 r. – zapowiedziano, że zacznie ukazywać się jako regularny dwutygodnik, ponieważ redakcji udało się pozyskać nowych współpracowników⁶. Kurier wychodził w formacie 24 cm, a jego objętość wahała się od 16 do 24 stron. Od rocznika drugiego wprowadzono ciągłą numerację i paginację. Ogółem wydano sześć numerów o łącznej objętości 120 stron – cztery w 1938 r. i dwa w 1939 r.

Pomimo zarzutów dotyczących warstwy edytorskiej pisma: „Odbijane na lichym papierze, często niestarannie, pozbawiony ozdób i ilustracji [...]”⁷, warto odnotować ciekawą graficznie winietę, którą w czterech numerach dodatkowo uzupełniały przedruki drzeworytów, oferowanych w ramach subskrypcji oraz ekslibrisy nadsyłane przez czytelników⁸. Wewnątrz numerów starano się urozmaicać tekst poprzez stosowanie różnorodnej czcionki w tytułach artykułów,

mywał w związku z prowadzeniem pisma, a następnie sprzedawał w swoim antykwariacie po cenie niższej, niż obowiązująca na rynku księgarskim. Został także skazany za przestępstwo loteryjne związane z wydawaniem „Tempa”. Po niepowodzeniach i wspomnianych oskarżeniach, I. Demian przeniósł swoją działalność do Krakowa, gdzie rozpoczął wydawanie „Kuriera Bibliofilskiego” (1938–1939), drukowanego w drukarni „Secesja” w Krakowie. Zob.: *O pewnym Żydzie*, „Fantana” 1938, nr 2, s. 14, [online] <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/26464/edition/23460/content> [dostęp 2.07.2020]; *Ej, panie Igorze, wróć na Zaporozje!...*, „Fantana” 1939, nr 2, s. 14–15, [online] <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/26466/edition/23462/content> [dostęp 2.12.2024]; *Pewne sprostowanie*, „Fantana” 1939, nr 3, s. 16, [online] <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/26467/edition/23463/content> [dostęp 2.12.2024]; *Ekslibrisy bibliofilów i znaki firm, antykwariuszy*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 14; Katalogi Biblioteki Narodowej, [online] https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay?docid=alma991022356129705066&context=L&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&lang=pl&search_scope=NLOP_IZ_NZ&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=LibraryCatalog&query=any,contains,hallo!,AND&query=any,contains,demian,AND&sortby=rank&mode=advanced&offset=0 [dostęp 20.11.2024]; NUKAT, [online] <http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:2900994&fromLocationLink=false&theme=nukat> [dostęp 2.12.2024].

4 [Ogłoszenie „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 10.

5 [Ogłoszenie „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 13.

6 *Do P.T. Czytelników*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 37.

7 M. Czechowski, *Czasopisma bibliofilskie...*, s. 253.

8 Zob.: J. Wałach, *Zatroskany*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 1; A. Brzozowska, *Ekslibris myśliwski*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 1; J. Wałach, *Na staropolskim Zaolziu*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 1; A. Sperski, *Ekslibris poetycki*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 25.

tworzenie inicjałów oraz wprowadzanie prostych grafik nawiązujących do treści zamieszczanych materiałów.

Fundusze na wydawanie pisma redakcja zdobywała spełniając rolę pośrednika w handlu książkami, a zysk z tej działalności miał stanowić zaplecze finansowe dla istnienia tytułu. Nawiązano w tym celu współpracę z antykwariuszami i w każdym numerze planowano ogłaszać *Biuletyn książek przygodnych, rzadkich, ciekawych*⁹. Kolejnym źródłem utrzymania była sprzedaż pisma. Pojedynczy egzemplarz „Kuriera Bibliofilskiego” kosztował 15 gr, półroczna prenumerata 1,50 zł, a roczna 2,50 zł¹⁰. Już w trzecim numerze redakcja podniosła ceny: 2,50 zł – 12 numerów; 4,20 zł – 24 numery, argumentując swoje działania wyższymi kosztami wydawniczymi, spowodowanymi zwiększeniem objętości pisma i wprowadzeniem działu ilustracji¹¹. Od czwartego numeru, na życzenie czytelników dostępna była również prenumerata kwartalna (sześć numerów – 1,35 zł)¹². Źródłem dochodów miały być także ogłoszenia publikowane w piśmie¹³.

Do grona autorów współpracujących z pismem należeli: Alfred Jesionowski, Stanisław Czernik, Walerian Charkiewicz, Antoni Trepiński, Seweryn Ehrlich, Jan Huszcza. Większość tekstów nie była jednak podpisana, a pod wieloma pojawiły się jedynie inicjały. Na łamach pisma, zgodnie z zapowiedzią, publikowano krótkie artykuły związane z książką i bibliofilstwem. Teksty dotyczyły, m.in.: działalności wydawniczej, edytorstwa, ludzi związanych z książką, działalności bibliotek, historii książki (np. książek i księgarstwa w starożytności), intrologatorstwa, ekslibrisu. Poruszano również tematy związane z kolekcjonerstwem i zbieractwem, analizowano sytuację książki i księgarstwa w ówczesnej Polsce¹⁴.

Stałą rubryką pisma była *Kronika*, w której od numeru trzeciego zaczęto wyodrębniać podrubryki: *Nauka, Przegląd kulturalny, Literatura, Kulturalna*,

9 [Rozpoczynamy wydawnictwo „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 1.

10 [Prenumerata], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. [16].

11 [Cena], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. [22].

12 [Od redakcji „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 21.

13 [Ceny ogłoszeń], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. [16]. Obowiązujące stawki: na pierwszej stronie – 80 gr za mm; na stronach dalszych 50 gr za mm w układzie dwułamowym. Na łamach „Kuriera Bibliofilskiego” zamieszczano również reklamy produktów i usług niezwiązanych z książką, np. czekolady, radia oraz usług jasnowidza. Zob. m.in.: [Reklama czekolady Pischinger], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 13; [Reklama radia Capello], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 21.

14 Zob. m.in.: *Olbrzymi rozwój Biblioteki Narodowej*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. [40]; j.s., *Książki i księgarstwo w starożytności*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 3–4; tp., *O książkach i ich zbieraczach*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 2–3; J. Huszcza, *O zbieraniu i zbieraczach rzecz mało fraszobliwa*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 19–20; tenże, *Z mojej książki zażaleń*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 29; W. Charkiewicz, *Bony książkowe*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 1–2; K.J.W., *Zgrzyty. Przepraszam JPW. Wydawców powieści*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 4.

Literacka, Varia. Publikowano w niej teksty dotyczące m.in.: funkcjonowania bibliotek publicznych, działalności wydawniczej, katalogów wydawnictw, bibliotek zagranicznych, statystyki druków, nowości wydawniczych, prawa autorskiego¹⁵.

Na łamach pisma swoje miejsce znalazły także wiersze tematycznie związane z książką¹⁶ oraz teksty humorystyczne i anegdoty, które pojawiały się w rubrykach: *Uśmiechy...*; *Uśmiechy. Humor wybrany*¹⁷. W „Kurierze Bibliofilskim” zamieszczano ponadto przedruki z innych pism, m.in.: „Słowa”, „Kuriera Poznańskiego”, „Kultury”, „Silva Rerum”, „Tygodnika Ilustrowanego”¹⁸.

„Kurier Bibliofilski” źródłem wiedzy i informacji dla miłośników książek

Publikowane teksty dotyczyły szeroko pojętej problematyki związanej z książką – tworzeniem, rozpowszechnianiem i użytkowaniem słowa drukowanego. Czytelnicy pisma mogli liczyć zarówno na artykuły omawiające szerzej konkretny temat, jak i na informacje w postaci krótkich notatek, które pozwalały na bieżąco śledzić ówczesną sytuację księgarsko-wydawniczą, kulturalną i naukową w Polsce i na świecie. Zamieszczane materiały poszerzały wiedzę miłośników książek oraz umożliwiały świadome tworzenie własnych księgozbiorów.

Przykładem może być tekst S. Czernika pt. *O książce niesprzedanej*, w którym autor omówił specjalne wydawnictwa bibliofilskie spoza obiegu księgarskiego. Były to druki prywatne, przeznaczone wyłącznie do użytku dla autora lub typografa. Wśród nich znalazły się między innymi książki poetyckie, które nie cieszyły się popularnością wśród szerszej publiczności. Wydanie takich tekstów jako „książki niesprzedanej”, w niewielkim nakładzie, pozwalało również na zadbanie o jej wysoką jakość typograficzną. S. Czernik omówił edytorskie walory dwóch pozycji, które ukazały się w 1938 r. – Józefa Andrzeja

15 Zob. m.in.: *Pierwsze wydanie japońskiego tłumaczenia „Quo-Vadis”*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 14; *Śląska Biblioteka Publiczna*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 14; *Katalog wydawnictw litewskich*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 14–15; *Olbrzymi rozwój Biblioteki Watykańskiej*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 15; *Statystyka druków niemieckich*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 15–[16]; [Zmarł Waław Anzcyc], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. [16]; *Monografia o Norwidzie*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 15; *Powszechny statut prawa autorskiego*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 15.

16 Zob.: W. Briusow, *Tercyny do spisu książek*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 3; W. Bąk, „*Biblioman*”, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 5.

17 Zob. m.in.: *Hoover i książka*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 3; *Głos pijaka w kwestii literatury pięknej*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 17.

18 Zob. m.in.: „*Rycerski Zakon Białego Kruka i wielka wstęga inkunabułu*”, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 22–23 („Kurier Poznański”); *Fikcyjne pozycje katalogów antykwarskich*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 29 („Silva Rerum”).

Teslara, *Plaster miodu* (wydana przez oficynę Samuela Tyszkiewicza) oraz Aleksandra Janty-Polczyńskiego, *Serce na wschód* (wydana przez Jana Kuglina). Autor zakończył tekst stwierdzeniem, że „O obydwóch książkach można śmiało powiedzieć, że nie dlatego są cenne, że rzadkie, ale i dlatego także, że piękne”¹⁹. Zwrócił się z apelem do polskich poetów, aby skorzystali z takiej właśnie drogi rozpowszechniania swoich dzieł.

Na uwagę zasługują również teksty A. Jesionowskiego. W pierwszym z nich autor podjął temat dostępu do pięknej książki. Uważał, że ówczesny czytelnik ma możliwość zakupu polskich książek, które wydawane były na najwyższym poziomie edytorskim i artystycznym. Wymienił nazwy wydawnictw dbających o estetykę swoich publikacji oraz nazwiska artystów, grafików związanych z rynkiem książki. Przykładem były książki wydane w wydawnictwie Gebethner i Wolff w 1938 r.: *Opowiadania szlacheckie* Piotra Choynowskiego, *Życie Chopina* Juliusza Kadena-Bandrowskiego oraz *Legendy Warszawy*, autorstwa Ewy Szelburg-Zarembiny. A. Jesionowski omówił szerzej poziom edytorski publikacji, zwrócił uwagę na rodzaj papieru, czcionkę, układ typograficzny tekstu i ilustracje w postaci artystycznych drzeworytów oraz dopracowane pod względem graficznym okładki²⁰.

W kolejnym artykule A. Jesionowski przybliżył sylwetkę i dokonania J. Kuglina, w tym m.in. jego współpracę z Adamem Póltawskim²¹. Większą część tekstu autor poświęcił opisywaniu dzieł wydanych przez J. Kuglina, omawiając ich wartość typograficzną. Szczególną uwagę zwrócił na serię Biblioteka Studwudziestu, drukowaną tylko dla grupy 120 miłośników pięknej książki. U podłoża tej inicjatywy edytorskiej leżała idea, którą doskonale obrazują cytowane w artykule słowa Gustawa Morcinka: „[...] Kuglin ubrał sobie, że do czytelnika docierać powinna, o ile możliwości, jedynie książka dobra – i że dobra książka nie musi koniecznie być szpetnie wydana, i że pięknie wydana książka nie musi bezwarunkowo być droga”²².

Niewątpliwie interesujący dla wielu bibliofilów był artykuł A. Trepieńskiego dotyczący ówczesnego introligatorstwa. Według autora introligatorzy nie rozumieli, że oryginalne okładki książek mają ogromne znaczenie dla kolekcjonerów i nie powinno się ich niszczyć przy oprawie. Apelowwał, by przy pracach nad oprawą, zachowywać całą okładkę, bez względu na to, czy coś na niej zostało umieszczone, ponieważ, jak twierdził: „Bez jednej z okładek nie ma pełnej książki”²³.

19 S. Czernik, *O książce niesprzedanej*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 2.

20 A. Jesionowski, *Piękna książka na co dzień*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 2–3.

21 A. Jesionowski, *Jan Kuglin. (Artysta – typograf i bibliofil)*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 3–4.

22 Tamże, s. 3.

23 A. Trepieński, *Nie gubcie okładek*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 5.

Tematykę antykwariatu, jako jednego z podstawowych źródeł zakupu książek dla bibliofilów, poruszono w tekście pt. *O księgarstwie antykwarycznym*. Autor – o inicjałach r.r. – zajął się przede wszystkim antykwariuszem i jego przygotowaniem do zawodu. Uważał, że praca w antykwariacie jest o wiele ciekawsza i wymagająca rozleglejszej wiedzy niż sprzedaż nowości w księgarni oraz że antykwariusz „łączy w sobie pracowitość wyrobnika z wiedzą profesorską”²⁴.

Interesująco zapowiadał się cykl *Z dziejów książki*, opracowany przez S. Ehrlicha, ale zdołano opublikować zaledwie jeden tekst, w ostatnim numerze pisma, który dotyczył wynalezienia druku²⁵.

Źródłem niezbędnych i pomocnych informacji dla miłośników książek były notatki zamieszczane we wspomnianej już rubryce *Kronika*. Bibliofile otrzymywali wiadomości dotyczące nauki, np. powstania i działalności instytucji naukowych – akademii, instytutów; ukazujących się na rynku księgarskim publikacji naukowych. Wśród tematów kulturalnych pojawiły się informacje o: funkcjonowaniu bibliotek publicznych, uniwersyteckich, rodowych, diecezjalnych i parafialnych; wystawach książki i grafiki; akcjach propagujących książkę w Polsce i na świecie; towarzystwach kulturalnych; bibliofilstwie; czasopismach; muzeach; oficynach drukarskich; statystyce wydawniczej na świecie. Literacka część *Kroniki* przynosiła wieści dotyczące: ciekawych wydawnictw, jubileuszy literackich w kraju i poza granicami, literatach, nagrodach literackich, tłumaczeniach polskich utworów, zagranicznych czasopismach literackich. Oprócz wspomnianych tematów bibliofile mogli odnaleźć teksty dotyczące, m.in.: bonów książkowych, centralnego katalogu obcojęzycznej literatury w Bibliotece Narodowej, prywatnych archiwów, ciekawostek w zbiorach bibliotek zagranicznych. Uzupełnieniem *Kroniki* była rubryka *Ciekawe wiadomości*, nastawiona na sensacyjne doniesienia, jak np. proces o plagiat, sprzedaż zbioru dzieł sztuki, monumentalne jubileuszowe dzieła, wysokie ceny rękopisów. Ogłoszenia o nowościach książkowych i kolejnych numerach czasopism zawarte były w rubrykach *Wydawnictwa nadesłane* oraz *Z wydawnictw*.

Inicjatywą łączącą dwie funkcje „Kuriera Bibliofilskiego” – informacyjną i handlową – było drukowanie w piśmie *Materiałów bibliograficznych*. Celem tych działań miała być rejestracja wszystkich wydanych prac ówczesnie żyjących uczonych, pisarzy i poetów polskich. Publikację materiałów zaplanowano od szóstego numeru i miały się ukazywać w kolejności nadsyłania do redakcji²⁶. Opublikowano jedynie spisy prac Jana Lorentowicza (24 pozycje) i Marii Jehanne Wielopolskiej (17 pozycji). W obrębie utworów J. Lorentowicza dokonano

24 r.r., *O księgarstwie antykwarycznym*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 3–4.

25 *Wizja Gutenberga*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 26–27.

26 *Materiały bibliograficzne*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 20.

dotkowego podziału i oprócz dzieł monograficznych wyodrębniono wydania krytyczne, antologie i publicystykę. Istnienie przekładów jego autorstwa zaznaczono w uwadze ogólnej, umieszczonej na końcu spisu. W obrębie działów zastosowano układ chronologiczny, a w każdym dziale odrębną numerację pozycji. W spisie prac M.J. Wielopolskiej pozycje zaprezentowano w układzie chronologicznym, bez dodatkowych podziałów²⁷. Czytelnik otrzymał następujące informacje bibliograficzne: tytuł, podtytuł, liczba tomów, miejsce i rok wydania, nazwa wydawcy, informacje o materiale ilustracyjnym, nazwisko ilustratora i autora przedmowy, wysokość nakładu. Należy zwrócić uwagę na brak konsekwencji w zawartości opisów bibliograficznych. Plusem spisów było podanie informacji o kolejnych wydaniach, a także o tytułach, które ukazały się poza granicami Polski. Swego rodzaju uzupełnieniem *Materiałów bibliograficznych*, była notatka, która pojawiła się po spisach, informująca czytelników o pracach bibliograficznych prowadzonych w ramach Instytutu Bibliograficznego przy Bibliotece Narodowej w Warszawie²⁸.

Oferta handlowa i usługowa

Od pierwszego numeru publikowano w „Kurierze Bibliofilskim” *Biuletyn książek przygodnych, rzadkich, ciekawych*, zapowiadany przez redakcję jako najważniejsza i największa objętościowo część pisma²⁹. Bogata oferta była wynikiem nawiązania przez redakcję współpracy z wieloma antykwariuszami. We wstępnej części biuletynu znajdowało się objaśnienie używanych skrótów nazw miast i skrótów stosowanych w opisach bibliograficznych oraz uwaga, że „Wszystkie książki są w stanie dobrym, niezniszczone (o ile nie podano stanu), książki przy których nie podano rodzaju oprawy są broszurowane”³⁰. Spis obejmował książki, czasopisma oraz grafiki, a opisy zawierały podstawowe informacje bibliograficzne: nazwisko autora, tytuł, objętość, miejsce wydania, tom, rok wydania, cenę. Obowiązywał układ działowy, a w jego obrębie alfabetyczny. Działy, ze względu na prezentowaną ofertę, różniły się w kolejnych numerach. Stosowano połączenia pokrewnych dziedzin oraz różne formy zapisu nazw działów³¹. Liczba działów wahała się od 15 do 18, a liczba pozycji w po-

27 *Materiały bibliograficzne*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 35–36.

28 *Instytut Bibliograficzny w Warszawie*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 36.

29 *Biuletyn książek przygodnych, rzadkich, ciekawych*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 5–12.

30 Tamże, s. 5.

31 Przykładowy spis działów pochodzący z pierwszego numeru: 1. Bibliografia. Bibliofilstwo itp.; 2. Etnologia. Etnografia, Prehistoria. Folklor itp.; 3. Encyklopedia. Słowniki itp.; 4. Filozofia. Logika. Psychologia. Moralność. Estetyka; 5. Geografia. Krajoznawstwo. Przewodniki itp.; 6. Historia (Polska i powszechna). Sprawy wojskowe itp.; 7. Językoznawstwo. Filologia itp.; 8. Literatura (Proza, poezja). Krytyka; 9. Okultyzm. Spirytyzm. Masoneria. Sztuka życia; 10. Polityka. Ekonomia. Socjologia. Sprawy społeczne; 11. Pamiętniki. Biografie. Monografie historyczne; 12. Religia, jej

szczególnych numerach od 167 do 316. Łącznie w głównym zrzębie biuletynu zaproponowano ewentualnym nabywcom 1216 pozycji. Należy zauważyć, że niektóre z nich stanowiły opisy kilku tomów, a w przypadku czasopism całych roczników, co ilościowo zwiększało ofertę. Zgodnie z warunkami dostawy, zamawiając pozycję wystarczyło podać numer działu, nazwisko autora i pierwsze słowo tytułu. Opłatę można było uiścić za pobraniem pocztowym (z doliczeniem kosztów przesyłki) lub przesłać należność z góry (dodając 10% na opłatę porta). Przy zamówieniach na ponad 20 zł, kupujący był zwolniony z opłaty za wysyłkę. Zakupione pozycje dostarczano w ciągu trzech dni³². Biuletyn ukazał się w pięciu numerach, a w szóstym poinformowano czytelników, że nie będzie już publikowany, dzięki czemu zwiększy się ilość miejsca na materiały informacyjne³³. Redakcja zapowiedziała także wydanie katalogu, zawierającego pozycje pochodzące z biuletynu, który miał być wysyłany bezpłatnie, na żądanie zainteresowanych³⁴.

Na łamach „Kuriera Bibliofilskiego” pojawiały się także pojedyncze ogłoszenia dotyczące: ciekawszych pozycji do sprzedania, kończących się nakładów, zbiorów tematycznych (np. książek o tematyce górniczej, których spis wysyłano dla chętnych czytelników³⁵) lub indywidualnych kolekcji, przy sprzedaży których pośredniczył „Kurier Bibliofilski”. Anonse zaczynały się od słów: „okazja”, „okazyjnie na sprzedaż”, „okazyjnie do sprzedania”, „na wyczerpaniu!!!”, „do sprzedania za bezcen”. Wiele ogłoszeń powtarzało się w kolejnych numerach. Zdarzały się anonse adresowane do konkretnych odbiorców, np. księgarni prowincjonalnych, którym proponowano „piękne powieści po najniższych cenach”³⁶ lub resztki nakładu „w wymianie za książki antykwaryczne”³⁷. Redakcja pośredniczyła między innymi w sprzedaży biblioteki prywatnej ze zbiorami w języku niemieckim oraz książek biograficznych należących do czytelnika „Kuriera Bibliofilskiego”, który wyjeżdżał za granicę³⁸. Oferowano również do sprzedaży nowe książki po niskich cenach. Przykładem może być ogłoszenie o książce Alfreda Ludwaka, *Gdy masz latarnię lila*. Anons zawierał fotografię okładki, informację o objętości i cenie oraz ofertę dostarczenia książki za pośrednictwem „Kuriera Bibliofilskiego” po niższej cenie – 1,35 zł

historia. Kościół. Teologia; 13. Sztuka. Architektura. Grafika. Karykatura. Malarstwo. Rzeźba itp.; 14. Varia. Zob. tamże, s. 5–12. Zachowano numerację, ujednociono zapisy.

32 *Warunki dostawy książek*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 12.

33 *Do P.T. Czytelników...*, s. 37.

34 [Katalog], „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 32.

35 *Książki z historii górnictwa*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 9.

36 [Księgarnie prowincjonalne], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 11.

37 [Oferta dla księgarń prowincjonalnych], „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 4.

38 *Okazyjnie do sprzedania*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 9; *Okazja*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 19.

(w księgarniach kosztowała 5 zł). Ogłoszenie uzupełniały fragmenty opinii, zaczerpniętych z wybranych tytułów prasowych³⁹.

Redakcja „Kuriera Bibliofilskiego” oferowała między innymi usługę zakładania i kompletowania całych bibliotek oraz księgozbiorów, ogłaszając, że podejmie się dostarczenia „prawie każdej książki”. Pośredniczyła w poszukiwaniu książek „rzadkich i wyczerpanych”. Zamieszczała bezpłatnie na łamach pisma dezyderaty czytelników, biorąc jedynie prowizję za dostarczenie zamówionych książek⁴⁰. „Kurier Bibliofilski” drukował własne dezyderaty, poszukując różnych publikacji. W ewentualnych zgłoszeniach należało podać żadaną cenę, numer wydania, rodzaj oprawy i informacje o stanie książki⁴¹. Ponadto, za pośrednictwem pisma czytelnicy mogli zamawiać karty biblioteczne.

Kolejnym pomysłem redakcji było pośredniczenie w wymianie publikacji między mniej znanymi wydawcami prywatnymi. Podstawą tej inicjatywy było założenie, że mało znani autorzy-wydawcy mieli problem ze sprzedażą swoich książek, ponieważ na ogół nie mogli pozwolić sobie na reklamę. Utrudniało to dotarcie do szerszej grupy odbiorców z własnymi, niejednokrotnie wartościowymi, publikacjami. Stąd też w redakcji narodził się pomysł zorganizowania wymiany: „Spodziewamy się, że autorzy nierentownych książek – chętnie by wymienili swe prace – na inne wydawnictwa”⁴². „Kurier Bibliofilski” miał pośredniczyć w tej wymianie, a w zamian pobierać 25% od transakcji, odbierając należność „w książkach”⁴³. Apelowano o zgłaszanie książek do wymiany i już przy pierwszym ogłoszeniu o akcji zamieszczono listę publikacji. Okazało się, że pomysł trafił na podatny grunt, o czym zawiadamiano w następnym numerze, publikując kolejny spis druków do wymiany⁴⁴.

Pozostałe inicjatywy

W 1938 r., w numerze drugim, „Kurier Bibliofilski” ogłosił ofertę dotyczącą subskrypcji na grafiki Jana Wałacha. Jej celem było nie tylko umożliwienie czytelnikom kupienia grafik po okazyjnej cenie, ale zaznajomienie szerokiego ogółu odbiorców z twórczością „jednego z najoryginalniejszych artystów polskich”. W kolejnych numerach miały pojawić się reprodukcje czterech grafik wraz z ceną i wymiarami. Subskrypcja na każdą grafikę miała trwać przez trzy

39 *Głosy prasy*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 5; *Okazyjna powieść*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. [16].

40 [Ogłoszenie „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 8.

41 Zob. m.in. *Dezyderaty „Kuriera Bibliofilskiego”*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 10.

42 *Do PP. Wydawców Prywatnych!*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. [16].

43 Tamże.

44 Spis zawierał książki wydane w Siemianowicach. Zob. *Wydawcy prywatni wymieniają książki*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 9.

tygodnie i była przeznaczona dla prenumeratorów i czytelników „Kuriera Bibliofilskiego”. Zamówienia należało składać na kartkach pocztowych i przysyłać na adres redakcji. Po otrzymaniu pieniędzy redakcja miała wysyłać grafikę zaopatrzoną w *passé-partout*, w opakowaniu zabezpieczającym ją przed zniszczeniem⁴⁵. Dwa drzeworyty J. Wałacha ozdobiły stronę tytułową pisma. Przy pierwszej grafice zamieszczono również informacje na temat samego twórcy, wykorzystując w tym celu pracę Konrada Czarnockiego o sztuce graficznej. Ponadto, na początku akcji redakcja zwróciła się do wybitnego teoretyka sztuk plastycznych Jerzego Warchałowskiego z prośbą o tekst, który przybliżyłby czytelnikom twórczość J. Wałacha. J. Warchałowski przysłał jedynie list, którego fragmenty, dotyczące drzeworytnika, opublikowano w numerze trzecim⁴⁶. Subskrypcja wzbudziła bardzo duże zainteresowanie, a zamówienia i pytania zaczęły napływać już parę dni po ukazaniu się numeru⁴⁷. Ostatniej zapowiadanej grafiki nigdy nie opublikowano. Zarówno w piątym jak i szóstym numerze redakcja obiecywała, że zamieści ją w następnym, tłumacząc się brakiem miejsca⁴⁸.

W polu zainteresowań pisma znalazły się także ekslibrisy bibliofilów oraz znaki firmowe antykwariuszy. Zaczęto je drukować od pierwszego numeru. Warunkiem opublikowania było „oryginalne, nieszablonowe opracowanie rysunku”. Redakcja bezpłatnie zamieszczała reprodukcje. Należało jedynie przesłać dwa egzemplarze ekslibrisu lub znaku⁴⁹. Reprodukcje ekslibrisów umieszczano wraz z informacją o bibliofilach i twórcach ekslibrisu, a niejednokrotnie dokonywano także analizy i oceny ich wartości artystycznej. W sześciu numerach opublikowano ekslibrisy: Zygmunta Flintensteina⁵⁰, Tadeusza Pietrykowskiego (bibliofil i publicysta z Katowic, którego biblioteka liczyła ponad 5000 dzieł, głównie historycznych; posiadał także duży zbiór sztychów)⁵¹, L. Platera (ekslibris myśliwski opracowany przez malarzkę Anielę Brzozowską)⁵², hrabiego Mieczysława Dunina-Borkowskiego (ekslibris autorstwa poznańskiego grafika Wita Gawęckiego)⁵³, Zuzanny Rabskiej (pisarka i miłośniczka książek; ekslibris poetycki zaprojektowany przez A. Sperskiego)⁵⁴, Wandy i Tadeusza Wardejń-Zagórskich z Warszawy (rysunek J. Tonia)⁵⁵, Tadeusza

45 *Ogłaszamy subskrypcję na grafiki Jana Wałacha*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 13–14.

46 *Jerzy Warchałowski o Wałachu*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 19.

47 *Nasza subskrypcja na grafiki*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 18.

48 Na łamach pisma ukazały się reprodukcje trzech drzeworytów J. Wałacha: *Zatroskany*, *Stare dzieje*, *Na staropolskim Zaozliu*.

49 *Ekslibrisy bibliofilów i znaki firm, antykwariuszy*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 14.

50 Tamże.

51 *Ekslibrisy bibliofilów*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 11.

52 *Ekslibrisy bibliofilów*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 1, [22].

53 *Ekslibrisy bibliofilów*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1, s. 12.

54 *Ekslibrisy bibliofilów*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2, s. 25, 30.

55 Tamże, s. 30.

Biernata z Torunia (profesor; autorem ekslibrisu datowanego na jesień 1937 r., był prof. F. Walerowski z Łodzi)⁵⁶ oraz znaki firmowe firm Antykwariat Igor Demian⁵⁷ oraz Stefan Pelc (Kraków sprzedaż, kupno-wymiana)⁵⁸.

Na łamach pisma przedstawiono również ofertę dla czytelników dotyczącą projektowania ekslibrisów po przystępnych cenach przez znanych polskich artystów grafików⁵⁹. Dopelnieniem tej tematyki był tekst zamieszczony w numerze czwartym, omawiający funkcje i znaczenie ekslibrisów. Opatrzony został grafikami przedstawiającymi ekslibrisy L. Platera, Pruszyńskiego (Kraków) oraz hrabiego Jana Krystyna Ostrowskiego⁶⁰.

W powiązaniu z powyższą inicjatywą należy wymienić także jeden z ostatnich pomysłów redakcji, jakim był plan wydawania Biblioteczki Kuriera Bibliofilskiego. Zapowiedziano ją w piątym numerze, a pierwszym tytułem miał być zbiorek ekslibrisów, w którym redakcja zamierzała opublikować reprodukcje najbardziej oryginalnych, współczesnych, polskich ekslibrisów. Apelowano do bibliofilów, którzy chcieli zaprezentować swoje ekslibrisy, o przysyłanie ich do redakcji z następującymi informacjami: data powstania, nazwisko twórcy, technika wykonania. Zbiorek miał się ukazać w nakładzie 500 numerowanych egzemplarzy, na specjalnym papierze ilustracyjnym, o objętości 64 stron. Cena w subskrypcji 3 zł, w sprzedaży księgarskiej 5 zł. Szczegóły miały pojawić w następnym numerze, ale oprócz powtórzenia ogłoszenia nie opublikowano żadnych informacji na ten temat⁶¹.

Ciekawą inicjatywą był ogłoszony przez pismo konkurs na projekt regału (szafy bibliotecznej), który pasowałby do ówczesnych mieszkań⁶². W nawiązaniu do konkursu, zamieszczono tekst *Książki w mieszkaniu*, w którym opisywano problem braku miejsca do przechowywania książek⁶³. Pomysł pojawił się, ponieważ redakcja „Kuriera Bibliofilskiego” była zdania, że „Brak odpowiedniego pomieszczenia działa hamująco na tworzenie bibliotek prywatnych. Celem naszego konkursu – dopomóc każdemu w uzyskaniu własnej biblioteczki. Każde nawet najskromniejsze mieszkanie powinno mieć swoją szafkę na książki”⁶⁴. Konkurs był przeznaczony dla wszystkich czytelników „Kuriera Bibliofilskiego”. Nie było ograniczenia liczby projektów nadsyłanych

56 Tamże.

57 *Ekslibrisy bibliofilów i znaki firm...*, s. 14.

58 Tamże.

59 [Ogłoszenie „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 14.

60 *tp.*, *O ekslibrisie i jego znaczeniu*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 2–3.

61 *Biblioteczka „Kuriera Bibliofilskiego”*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 22; nr 2(6), s. 33. Prawdopodobnie nie doszło do jej wydania – brak informacji w dostępnych katalogach.

62 [Zapowiadamy konkurs], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 21.

63 *Książki w mieszkaniu*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 5–6.

64 *Konkurs na projekt najlepszego typu regału wzgl. szafy bibliotecznej w zastosowaniu do nowoczesnego wnętrza domu*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 22.

przez jedną osobę, pożądane było, aby przysyłać kilka projektów regałów, odpowiednich do różnych mieszkań. Redakcja, po przeprowadzeniu selekcji nadesłanych prac, miała je publikować na łamach pisma. Za najlepsze projekty przewidziano nagrody książkowe o wartości około 500 zł, a ich spis miał być ogłoszony w jednym z numerów. Konkurs miał trwać osiem tygodni⁶⁵. Okazało się, że pomysł wzbudził duże zainteresowanie. Redakcja zdecydowała o ponownym opublikowaniu warunków konkursu dla nowych czytelników, podając ostateczny termin nadsyłania projektów – 25 III 1939 r.⁶⁶ Pierwszy i zarazem jedyny projekt, którego autorem był Józef Krzywoń z Katowic, zamieszczono w ostatnim numerze „Kuriera Bibliofilskiego, wraz z dokładnym opisem regału i przedstawiającymi go rysunkami⁶⁷. Rozstrzygnięcie konkursu miało nastąpić po opublikowaniu wszystkich nadesłanych projektów, ale nie później niż 30 grudnia 1939 r.⁶⁸

Podsumowanie

„Kurier Bibliofilski” był źródłem informacji o różnorodnych pozycjach książkowych, czasopismach, grafikach, którymi mogli być zainteresowani bibliofile. W przeważającej części w piśmie publikowano ofertę handlową, a redakcja pośredniczyła w poszukiwaniu, zakupie oraz wymianie publikacji. Na uwagę zasługują zamieszczane w piśmie teksty dotyczące bibliofilstwa, rynku książki oraz informacje związane z życiem kulturalnym, naukowym i literackim.

Informacje zamieszczane przez redakcję świadczyły o dobrym odbiorze proponowanych inicjatyw. Redakcja dbała o kontakt ze swoimi czytelnikami, deklarowała, że służy czytelnikom informacjami ze wszystkich dziedzin księgarstwa i bibliofilstwa, a na wszelkie pytania będzie odpowiadać szybko i wyczerpująco. Jedynym warunkiem było dołączenie znaczka pocztowego do korespondencji zwrotnej⁶⁹. Od numeru drugiego na łamach pisma pojawiła się *Skrzynka odpowiedzi*, w której zamieszczano od trzech do pięciu odpowiedzi na pytania czytelników, pochodzących m.in. z: Poznania, Ujazdu, Wejherowa, Warszawy, Pruszkowa, Krakowa, Wilna, Gdańska, Przemyśla, Katowic⁷⁰.

W ciągu pięciu miesięcy funkcjonowania pisma, redakcja zaoferowała swoim odbiorcom kilka ciekawych inicjatyw. Nie ukrywano, że główne działania

65 Tamże.

66 *Konkurs na projekt najlepszego typu regału wzgl. szafy bibliotecznej*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 34.

67 Tamże.

68 Tamże, s. 35.

69 [Ogłoszenie „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 5.

70 *Zob. Skrzynka odpowiedzi*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 12; nr 3, s. 16; nr 4, s. 23; 1939, nr 2(6), s. 37.

„Kuriera Bibliofilskiego” miały być podstawą finansowania czasopisma i przynosić zyski jego twórcom. W okresie 20-lecia międzywojennego była to często spotykana praktyka wśród wydawców tego typu pism⁷¹. Twórcy czasopisma planowali kilka nowych przedsięwzięć, o których wspominali w ostatnim numerze. Zapowiadano m.in. pojawienie się większej ilości materiałów informacyjnych, regularne ukazywanie się pisma jako dwutygodnika, rejestrację na łamach „Kuriera Bibliofilskiego” wszelkich artykułów o bibliofilstwie i zbieractwie pochodzących z prasy polskiej. Kolejny numer miał się ukazać z wkładką zawierającą reprodukcję rysunku malarza niemieckiego A. Menzla *Regał na książki*. W planach było także drukowanie rysunków na tematy bibliofilskie autorstwa Eryka Lipińskiego⁷².

Redakcja „Kuriera Bibliofilskiego” zamierzała rozszerzyć swoje działania dla „miłośników książki i zbieraczy okazji bibliograficznych”, zwiększając ofertę informacyjną i bibliograficzną pisma, a także wzbogacając je o dodatki i materiały ilustracyjne.

Bibliografia

- „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1–4 – 1939, nr 1(5)–2(6).
Biuletyn książek przygodnych, rzadkich, ciekawych, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 5–12.
Czechowski M., *Czasopisma bibliofilskie*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, z. 1–2, s. 241–256.
Czernik S., *O książce niesprzedanej*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 2, s. 2.
Do P.T. Czytelników, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 37.
Ej, panie Igorze, wróć na Zaporozie!..., „Fantana” 1939, nr 2, s. 14–15, [online] <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/26466/edition/23462/content> [dostęp 2.12.2024].
Instytut Bibliograficzny w Warszawie, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 36.
Jesionowski A., *Jan Kuglin. (Artysta – typograf i bibliofil)*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 3–4.
Jesionowski A., *Piękna książka na co dzień*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 3, s. 2–3.
Konkurs na projekt najlepszego typu regału wzgl. szafy bibliotecznej, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 34.
Książki w mieszkaniu, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 5–6.
Materiały bibliograficzne, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 35–36.

71 Tamże.

72 *Bibliofilstwo w prasie*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 37; [Ogłoszenie „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 33; *Od redakcji*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 37.

O pewnym Żydzie, „Fantana” 1938, nr 2, s. 14, [online] <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/26464/edition/23460/content> [dostęp 2.07.2020].

Pewne sprostowanie, „Fantana” 1939, nr 3, s. 16, [online] <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/26467/edition/23463/content> [dostęp 2.12.2024].

r.r., *O księgarstwie antykwarским*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 3–4.

[Rozpoczynamy wydawnictwo „Kuriera Bibliofilskiego”], „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 1, s. 1.

tp., *O ekslibrisie i jego znaczeniu*, „Kurier Bibliofilski” 1938, nr 4, s. 2–3.

Trepiński A., *Nie gubcie okładek*, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 1(5), s. 5.

Wizja Gutenberga, „Kurier Bibliofilski” 1939, nr 2(6), s. 26–27.

